

и широко окупљање народа земље. Војни комитет, образован при ЦК КПЈ, на челу са секретаром ЦК Јосипом Брозом Титом, и војни комитети на терену почели су са формирањем ... борбених снага...“

Писац потом, на другим странама свог дјела, наставља:

„Послије ступања у рат Совјетског Савеза створени су повољни услови за даљи развој партизанске борбе у Југославији. ЦК Комунистичке партије Југославије обратио се 22. јуна 1941. прогласом народу: „Борба Совјетског Савеза — то је и ваша борба, јер он се бори против ваших непријатеља...“

О концентрацији њемачких снага у Југославији и борбама у 1941. години, писац каже:

„Врховна команда њемачких оружаних снага, да би задржала Југославију, приступила је знатном јачању окупационих јединица. Када се хитлеровским јединицама у Југославији придружила 342. дивизија из Француске, 113. дивизија са совјетско-њемачког фронта и 125. пук из Грчке, 80.000 Хитлерових војника отпочело је средином септембра 1941. офанзиву против партизана. Командант Југоистока фелдмаршал Лист био је при сиљен да 12. септембра 1941. увезде јаке, копнене дивизије са тенковима.

Послије огорчених борби, које су трајале од септембра до децембра 1941, устаници су се повукли у планине. Партизани и Комунистичка партија Југославије тих првих мјесеци борбе претрпјели су тешке губитке: на бојном пољу пало је 3.000 комуниста, од њих 20 чланова ЦК. Али и хитлеровска војска је платила... високом ције-

ном. Генерал-пуковник Рендулић је писао да је устанак у Србији био изненађење за њемачке трупе. Он је подвлачио: „Јединице су водиле тешке борбе за *останак*. Да би успјеле да савладају партизански устанак, оне су се морале борити са највећом енергијом и активношћу.“

Писац даље исцрпно за овакво дјело приказује развој наше народноослободилачке борбе из године у годину, прати развој наше народне власти и стварање све већих југословенских војних јединица.

На једноме мјесту (стр. 489) он из преписке њемачког и италијанског генералштаба износи занимљив податак: да је њемачки Генералштаб вршио притисак на италијанско командовање да се ово јаче ангажује у борби против југословенских партизана. На оваква упозорења начелник италијанског Генералштаба је одговорио, између осталог, да „сумња да ће се успјети уништити Титова организација“.

Своје студиозно и на изворима засновано дјело Пројекор закључује оваком констатацијом:

„Искуство предисторије минулог рата указује да се други свјетски рат могао спријечити прије свега енергичним обуздавањем њемачког фашистичког империјализма и милитаристичких снага, које су служиле његовим освајачким плановима. Историја је показала да политички курс попуштања фашизму... представља истовремено и смртну опасност за све народе, а борба против неофашизма — један је од њихових најважнијих задатака“.

Вукашин Радоњић

Др Стојан Кесић: ОДНОСИ ИЗМЕЂУ РАДНИЧКИХ ПОКРЕТА У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА ДО 1914

Народна књига и Институт за савремену историју, Београд 1976, 440.

Недавно су Народна књига и Институт за савремену историју публиковали докторску дисертацију др Стојана Кесића која третира релативно дуг и веома значајан период историје односа радничких покрета у југословенским земљама.

У предговору (13—20) аутор је дао критичку оцену литературе настале у периоду пре првог светског рата, између два рата, а нарочито у време социјалистичке изградње југословенских народа. Кесић констатује да су историчари приликом обраде развитка ра-

дничког покрета у нашим земљама више обрађали пажњу на спољне утицаје и на везе наших радничких покрета, него на међусобне односе, иако су они постојали (В. Кораћ, Ј. Цази, Цветка Кнапић — Крхел, Федора Бикар, Владислав Муса, С. Кесић, Илијас Хацибеговић, Владо Оштрић и др.). Аутор закључује да му литература и оскудна архивска грађа долазе као допуна, док партијски и синдикални листови чине главни историјски извор за изучавање односа између југословенских радничких покрета.

У уводу (21—52) Кесић је приказао социјалистичка струјања у југословенским земљама крајем XIX века, износећи најпре политичко-економске односе у југословенским земљама у другој половини XIX века. Аутор прати и продор социјалистичких идеја на нашу територију и утицај I Интернационале, а говори и о првим везама између радника у југословенским земљама. Он нарочито наглашава улогу Св. Марковића, Васе Пелагића и других српских социјалиста у ширењу социјалистичких идеја у југословенским земљама. Има речи и о појави анархизма у радничким покретима југословенских земаља и њиховом утицају на њега, те се констатује да њихове идеје никад нису биле прихваћене на нашем терену да би постале озбиљна сметња у развоју социјалистичких покрета. Подвлачи се да је последња деценија XIX в. преломна за радничке покрете у југословенским земљама, и то пре свега због утицаја II интернационале, појаве низа социјалистичких листа, развијање штрајкачког покрета, као и покрета аграрног пролетаријата Војводине.

У првој глави (53—212) анализиран је интернационализам као основа сарадње између радничког покрета у југословенским земљама. Ту је најпре приказана узајамна помоћ у организационој изградњи радничких покрета, пре свега Србије и Хрватске при стварању првих синдикалних организација у Босни и Херцеговини, и ток штрајкова почетком XX века у југословенским земљама. Говори се и о улози радничког покрета Хрватске и БиХ у организацио-

ном учвршћивању радничких покрета у Далмацији. Нарочито се истиче значај делатности Славка Хенча, Ј. Дорбина и др. у Далмацији. Има речи и о утицају радничког покрета Србије на стварање првих синдикалних и партијских организација у Македонији. (Тако је синдикат кожарских радника у Скопљу основан уз помоћ и према упутствима ГРС из Србије). Подвлачи се значај утицаја Прве балканске конференције на даљу оријентацију и делатност македонског радничког покрета, јер је тада дошло до изражаја гледиште да Македонија као равноправна јединица треба да уђе у савез балканских демократских република и одбачене све комбинације о подели Македоније између суседних држава.

Посебно је добро анализирана улога штампе и литературе у односима између југословенских радничких покрета, те се говори о сарадњи између радничког покрета Србије и Хрватске, узајамној размени и продаји листа, часописа и књига, што је учињено и са сарадњом између хрватских и словеначких социјалиста. За сарадњу између хрватских и словеначких социјалиста закључује се да је остала на нивоу редакција и разних форума и да никада није успела да се спусти међу радничку читалачку публику, чему је један од главних узрока био језик. Говори се и о помоћи радничког покрета Хрватске покрету БиХ и о њиховој узајамној сарадњи, која се одвијала успешно иако је влада настојала на све начине да је онемогући. Такође има речи о помоћи радничког покрета Хрватске радничким покретима Далмације и Истре, као и помоћи ССДП у ширењу социјалистичке штампе и литературе радничком покрету БиХ и узајамној сарадњи између ова два покрета. Констатује се да је узајамна сарадња између „Радничких новина“ и „Гласа слободе“ у пуној мери била остварена када се појавио први број „Борбе“ који је и пролетаријат БиХ сматрао као свој теоретски орган. Објашњава се и став социјалиста БиХ према сукобу Д. Туцовић — Д. Лапчевић поводом резолуције о раду на селу. Дата је и улога Југословена и социјалдемократа у

Будимпешти у ширењу социјалистичке литературе у радничким покретима Србије, Хрватске и БиХ, као и сарадња војвођанских социјалиста са наведеним радничким покретима. Указано је и на помоћ ССДП у ширењу социјалистичке штампе у Македонију.

Кесић анализира и узајамну помоћ у парламентарним акцијама и изборима. Подвлачи се да су социјал-демократске странке Хрватске и Србије не само заузеле јасне ставове према ондашњој влади и начину управљања у БиХ него и критиковале држање хрватских и српских „патриотских“ странака. Критикују се рекационарни устав и Сабор, који нису били у стању да реше многе социјалне проблеме, који су се све више продубљавали.

Има речи и о сарадњи југословенских радничких покрета у питањима рата. ССДП је имала правилан став према рату. Њен антиратни став донео јој је велики углед како код српског тако и код других народа у Европи, а имао је нарочитог одраза на социјалну демократију у БиХ, која заузима исте ставове према догађајима на Балкану па и у свету.

Кесић говори и о узајамној помоћи радничких покрета Хрватске БиХ, Словеније и Далмације у борби против клера. Програм клера је био постављен у социјалном смислу тако да привуче пролетаријат и на тај начин га одвоји од социјалне демократије. Кршћанско-социјални раднички покрет у југословенским земљама је најснажније захватио Словенију и Хрватску. Деловање хришћанских социјалиста и клера у БиХ изазвало је контраакцију социјал-демократа. У Далмацији хришћански социјалисти су појачали акцију против истакнутих појединаца социјал-демократа, приказујући их као антинационални елемент који шири социјализам по наговору из Трста. Социјал-демократи истичу реакционарну улогу клера. У Хрватској у другој половини 1909. и током 1910. нагло опада хришћанско-социјалистички покрет, а тиме опада и његов утицај у БиХ. Упоредо с тим у овим покрајинама јача раднички покрет,

У другој глави (212—263) разматра се сарадња радничких покрета у неким важним питањима, као сарадња српских и хрватских социјалиста у борби против шовинизма 1902. у Загребу; прве везе македонских социјалиста с југословенским радничким покретима, посебно значај илинденског устанка 1903; ставови социјал-демократа по питању анексије БиХ (као највећа акција за заштиту радничког покрета у БиХ сматра се „Меморандум о положају радничког покрета у БиХ“, чији је покретач био Д. Туцовић) и изјашњавање ССДП против анексије БиХ, као што би била против анексије сваког другог народа, јер је она акт насиља, акт поробљавања. Анализирана је и сарадња социјал-демократија у аграрном питању. Социјал-демократи у Далмацији се не залажу довољно за привлачење сељака радничком покрету. Али је ипак било заједничких акција радника и сељака. Посебно се говори о ставу Социјал-демократске странке БиХ према аграрном питању и побунама кметова у Босанској крајини 1910. и 1911. године.

„Раднички покрети према југословенском и балканском питању“ предмет су треће главе (265—312). Ту су најпре описана југословенска радничка друштва у иностранству и покушаји стварања јединственог савеза. (Приказана су само она дрштва која су успоставила међусобне односе и покушала да оснују централни Југословенски раднички савез, који би координирао рад свих друштава). Ова друштва су водила нарочито борбу против анархосиндикалиста. Она су постојала до 1914. године и њихова активност је представљала само мали део онога што се ствара у радничким покретима у југословенским земљама. Посебно се говори о значају југословенске социјал-демократске конференције у Љубљани 1909. И ова конференција је индиректно дошла на позиције тријализма, иако су га њени учесници јавно критиковали и одбацивали. Тад је донет закључак о успостављању чврстих веза међу југословенским социјалистима. Балкански пролетаријат је у припремама прве балканске социјалистичке конференције у

Београду 1910. покушао да реши југословенско питање у оквиру балканског питања.

У последњој, четвртој глави (313—400) третирају се везе и односи између синдикалних покрета у југословенским земљама, па су најпре дате везе и односи између синдикалних савеза и организација, и то пре свега грађевинских радника, металаца, обућара, кројача, пекара, конобара, собосликара, саобраћајних радника и типографа. Радници наведених струка су пружали материјалну и моралну помоћ штрајкачима, упозоравајући раднике да не примају посао у местима где су радници у штрајку и покрету. Покрети су се међусобно обавештавали о кретању послодаваца који су радили на прикупљању штрајколомаца, а такође и о кретању радника који су се на разне начине огрешили о своје организације и радили против њих. Анализира се и сарадња између југословенског радничког покрета у питању радничког осигурања.

Наглашава се да је СДСХиС пружила помоћ СДС БиХ када је ова повела акцију да се донесе закон о здравственој заштити радника и правила за радничке болесничке благајне. Говори се и о радничким домовима као предмету сарадње међу радничким покретима.

Књига садржи и кратак закључак, који логично следи из претходног излагања (401—407).

На крају књиге дат је попис извора и литературе (409—421), регистар личних и географских имена (423—438) и резиме на немачком језику (439—440),

Обрадом односа између радничких покрета у југословенским земљама до 1914. Кесић је дао значајан прилог југословенској историографији, који је тим кориснији што третира раздобље које је дефицитарно радовима о том питању. Дело је документовано и допуњава празнину која се код нас већ дуже осећала.

Милица С. Бодрожич

Др Али Хадри: НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ ОДБОРИ НА КОСОВУ

Приштина 1975

Народноослободилачки рат и револуција на Косову и Метохији имају својих специфичности у мјери у којој су то дозвољавали општи услови у ратним приликама. Иако је развој НОП-а на Косову текао у склопу општих револуционарних токова у Југославији, ипак се он карактерише особеностима које су условљене специфичним условима стварања, рада и развоја народноослободилачких одбора. Од тога сазнања пошао је др Али Хадри у припреми монографије „Народноослободилачки одбори на Косову“, коју је припремио за штампу Завод за историју Косова и публиковао крајем 1975. године.

Важност ове теме била је снажан научни изазов за др Али Хадрија, који је, иначе, написао више радова са темом НОР-а и револуције у Југославији и посебно на Косову 1941—1945. године. Тај научни изазов био је стимулисан чињеницом да још увијек није написана научна студија о стварању и развоју револуционарне власти

на Косову у току народно-ослободилачког рата. Уосталом, слична је ситуација и са другим друштвено-политичким срединама, које имају богатију традицију научно-истраживачког рада и посебно развијенију историографију.

У развојном процесу револуционарне власти на Косову, др А. Хадри разликује два основна периода: први, који захвата вријеме од зачетка првих органа власти и допира до јесени 1943. године, и други период, који траје до маја 1945. године.

Анализирајући специфичне услове у развоју власти, А. Хадри закључује да до друге половине 1942. године на Косову не постоје народноослободилачки одбори, већ одбори НОФ-а који почињу да се формирају и раде крајем 1941. и почетком 1942. године. Разлоге за ову појаву он види у чињеници да Обласни комитет КПЈ све до маја 1942. године није имао јасан став о улози НОО у оквиру народноослободилачког покрета. Истина, он наводи да се фебруарско савјето-